

»PRECHA DAVIDOVA« ANTONIJA VIEIRE NA KAJKAVSKOM

Mijo Korade

Više je djela glasovitih zapadnokršćanskih pisaca prevedeno na kajkavski od 17. do 19. stoljeća. Tako je pavlin Ivan Krištolovec 1710. objavio »Nasljedovanje Krista« Tome Kempenca,¹ zagrebački kanonik Baltazar Adam Krčelić već je oko 1740. preveo »Filoteju« sv. Franje Saleškog ali se rukopis na cenzuri izgubio.² Djelo je izašlo tek 1784. u prijevodu kanonika Baltazara Kocijančića.³ Na kajkavskom nalazimo također misli i djela svetog Franje Asiškog, Bonaventure, srednjovjekovnih mističarki Gertrude i Matilde, zatim poznatih baroknih pisaca F. von Speea, G. Lamormaina, Leonarda de Santo Maurizio, Abrahama a Santa Clara, Ludovica A. Muratorija, Jakova Bidermanna, Alphonsa A, Sarasa i drugih. Jedan su od takvih prijevoda propovijedi glasovitoga portugalskog govornika i pisca Antonija Vieire, koje je pod naslovom *Pet kamenov preche Davidove sztolnacheni po pet prodechtvih od vnogo postovanoga patra Antona Vieira...* (Zagreb 1764) objavio zagrebački kanonik Juraj Reš (Reess) mlađi.

Djelo je dosada bilo nezapaženo u povijesti hrvatske književnosti, pa ćemo s obzirom na važnost autora i zanimljivost djela iznijeti nekoliko podataka o autoru, prevodiocu i samom djelu. Vieira je rođen 1608. u Lisabonu, kao dječak je pošao u brazilski grad Bahia gdje je završio školu i 1623. postao isusovcem. Da je bio talentiran pokazuje podatak kako je već s osamnaest godina poučavao retoriku i pisao rasprave o Ovidiju, Seneki i drugima. Zaređen je za svećenika 1635. godine i dolazi ubrzo na glas kao izvrstan propovjednik. U ratu Portugalaca i Nizozemaca

za sjevernobrazilske kolonije Vieira održi 1640. glasovitu propovijed koja je pomogla Portugalcima da pobijede i ta je propovijed smatrana jednim od remek-djela zapadnog govorništva. Od 1641. do 1652. Vieira je na dvoru portugalskog kralja Ivana IV. odgojitelj njegova sina, dvorski propovjednik, član državnog vijeća i diplomat. Kralju je kao savjetnik pomogao na pobjedi u nekoliko bitaka protiv Španjolaca i sudjeluje u osnivanju Trgovačkog društva u Brazilu. Na vlastit zahtjev vraća se 1652. kao misionar u Brazil i djeluje među Indijancima u području Amazone. Postiže velike uspjehe u osnivanju novih misija i da bi oslobodio Indijance od trgovaca robljem, utemeljuje organizirana naselja (Aldementos), slična paragvajskim redukcijama, u kojima su Indijanci, zaštićeni od kolonista, mogli napredovati u civiliziranom i vjerskom životu. Nakon promjena na portugalskom dvoru, trgovci robljem uspijevaju protjerati Vieiru iz Amerike. Od 1661. do 1681. dvorski je propovjednik u Lisabonu. Zbog svojih spisa »Clavis Prophetarum«, »Esperanças do Portugal« i drugih, u kojima zastupa mesijansku ideju o povratku kralja Sebastijana (sebastijanizam) i budućem velikom Portugalu, Inkvizicija mu zabranjuje propovijedati i osudi ga na zatvor u kojem je odležao više od dvije godine. Oslobodio ga je Don Pedro, njegov bivši učenik, koji je preuzeo vlast nakon revolucije, i Vieira odlazi u Rim gdje ga papa oslobađa svake krivnje. Godine 1681. odlazi ponovno u Brazil i djeluje među Indijancima do smrti 1697. godine.⁴

Mnogobrojni su mu spisi počeli izlaziti već za života u desecima svezaka, objavljivani su na više jezika u mnogim izdanjima, a neka se djela često objavljuju i danas. Smatraju ga jednim od najvećih govornika novijeg doba i uspoređuju s Demostenom, Ciceronom, Bossuetom i Fenelonom. Stilom i idejama klasik je portugalske i brazilske književnosti, a sudjelovanjem u različitim društvenim, političkim i kulturnim zbivanjima, jedna je od markantnijih i kontroverznijih pojava 17. stoljeća. Zbog odlučne borbe za prava Indijanaca danas ga uspoređuju s poznatim dominikancem Las Casasom.⁵

Prevoditelj djela Juraj Reš mlađi, za razliku od svog istoimenog strica, također zagrebačkog kanonika, župnik je u Novoj Vesi u Zagrebu, godine 1738. postaje kanonik, zatim vijećnik biskupskog konzistorija i opat Bl. Djevice Marije Belostenske. Od 1752. je stolni arhiđakon, a od 1755. do 1765. generalni vikar zagrebačkog biskupa.⁶ Na početku predgovora Reš navodi razloge svoga prijevoda: »Vaša hasen, vaša korist, vaše vekivečno zveličenje, verne duše keršćanske mene je genulo da nikaj ne gledeč na zlovolna ali ne navidna vremena vezdašnoga navadna ogovarianja, novu ovu knjižicu iz latinskoga na naš jezik prenešenu vam

bi alduvati odlučil. Znam dobro da vnoge zmet vas skerbi zadržavaju ter i želejuće more biti kaj pobožnoga šteti pače: nekoji za dobički hode, drugi za preštimanjem i častmi vreme troše, vnogi na familije i odvetka izvišavanje, vekša stran pako za čalarneh i malo hasnoviteh dugovanj zadoblenje vse svoje življenje potraša, gde vendar naj perveia, naj vekša, pače jedina naša skerb, za vekivečna duše naše dobra bi biti morala.« Istina je da mnoge zlovoljnost i neprijateljstvo priječi da steknu vječno blaženstvo i da tijelo i užici mnoge odvlače od pravog cilja, zato je potrebno da se ugledaju na Davida koji se kamenom iz pračke spremno suprotstavio Golijatu, nastavlja prevoditelj upozoravajući na štetne knjige koje dolaze iz drugih zemalja. »Primete ada i vi kamence ove akoprem na duhovne preobernjene, koje vam vu ruke vaše postavljam vu knjižice ove, na mesto vnogeh drugeh spačlivenh pogibelneh i grešneh knjig koje vam vremena ova iz stranskeh orsagov donešene spačitelji ponujaju. Vufam se da vam niti vuistom pisanja načinu i lepote, koje more biti drugde z—očivestum duše vaše pogibeljum iščete zmenkati neče, ovu vernu prevračajte, ove sveti navuk nasedujte (!), iz ove si izabrane govorenja načine izbirajte i najte dvojiti da z duhovnem ovem oružjem vse vaše duhovne nepriatele srečno ovladati hoćete, ter dušnomu vašemu spoznajnju segurneši vnogo nego vu oneh koje more biti ponašate malo segurneh knjigah počinek najti vufajte se.«⁷

Djelo sadrži osam propovijedi, od kojih prvih pet čini cjelinu u simboličnoj slici pet kamenova Davidove pračke, šesta je također od Vieire o Posljednjem sudu, sedma o kršćanskoj vjeri glasovitoga talijanskog propovjednika i misionara Paola Segnerija starijeg a zadnja vjerojatno od samoga prevoditelja o lijeku protiv bolesnih ljudskih osjećaja.

Propovijedi pod naslovom »Pet kamena Davidove pračke rastumačenih u pet govora« održao je Vieira oko 1670. u jednom oratoriju (S. Casa di Loreto) u Rimu na talijanskom jeziku i posvetio ih švedskoj kraljici Kristini čiji je bio duhovnik za svoga boravka u tom gradu. Sam je autor te propovijedi preveo na španjolski jezik i obje su verzije objavljene 1676. godine, talijanska u Rimu i španjolska u Madridu. Poslije su prevedene i izdavane na raznim jezicima.⁸ Na početku prve propovijedi Vieira tumači da je temu uzeo iz starozavjetne Knjige kraljeva (1 Kralj, 17), u kojoj se opisuje kako David kamenima iz pračke ubija vođu Filistejaca Golijata. Glavna su Davidova oružja harfa i pračka od kojih prvo označuje glazbu i kor, a drugo propovjedaonicu i propovijed. Dok glazbu ostavlja glazbenicima, pet kamenova iz Davidove pračke uzima za temelj svojih propovijedi. Simbolično tumačenje tih kamenova preuzeo je od srednjovjekovnog teologa Huga od sv.

Viktora (12. st.), prema kojemu prvi kamen označava spoznaju samoga sebe, drugi žalost zbog izgubljenog dobra, treći sramotu ili stid zbog učinjenog zla, četvrti strah od buduće kazne i peti nadu u vječno veselje. To su i teme pojedinih propovijedi.⁹ Na sličan način autor na početku pete propovijedi navodi boje pojedinih kamenova koje simboliziraju određena ljudska čuvstva: bijela – spoznaja, crna – žalost, crvena – stid, žuta – strah, zelena – nada.¹⁰

Te Vieirine propovijedi sigurno ne spadaju u najbolje njegove govorničke radove ni najpoznatije, koje su na raznim jezicima objavljivane do naših dana, ali se i u njima očituju sve vrline velikog majstora retorike. On se i u njima koristi baroknim i gongorističkim ukrasima i patetikom, no »uklapa ih u čvrstu, logično vođenu konstrukciju sa živim i nekonvencionalnim argumentom i efektno izvedenim zaključcima i porukom«.¹¹ Za primjer možemo pogledati kako autor razvija misli o spoznaji samoga sebe u prvoj propovijedi. Najprije je potrebno razlikovati ono što čovjek jest, a što nije: »Razlučiti prebivajućega od hiže, vuznika od temnice, gospona od sužna, opravljjenoga od oprave i dušu od tela. Ovo je istinsko i vredno poznanje samoga sebe, kajti je lučiti i razdeliti drago od zločestoga«. Onaj tko tako čini nalikuje po proroku Jeremiji Božjim ustima, jer je Bog udahnuo Adamovu tijelu dušu i stvorio od njega čovjeka. »Kuliko se razlučava duša od tela, tuliko se luči človek od blata. Ako se ne razdruži zmeša se, ako se razdruži luči se«. Zato je duša u tijelu kao blago u glinenoj posudi, jer duša je naše najveće blago i imetak. »Ter akoprem smo zašli vu vremena kada vsakoteri se preštima ne zbog onoga kaj je, neg zbog onoga kaj ima, vendar i s toga zroka moramo se preštimaovati zbog duše«. Konačno, po spoznaji naše prave duševne vrijednosti bit će vrjednija i naša djela.¹²

Jednako razumskim obrazlaganjem i jasnoćom razlikovanja tumači žalost zbog izgubljenog dobra, koja može biti kao »vraćvo« kada tugom može vratiti izgubljeno, i viteška žalost kada se izgubljeno ne može vratiti. »Ki tuguje zbog dobra pogubljenoga, komu je moći žalostjum pomoći, ljubi svoje dobro, a ki tuguje zbog dobra pogubljenoga, komu z nikakvum žalostjum ne more se pomoći, ljubi svoju žalost i ta je naj zveršeneiša žalost«. Zatim okrepljujući distinkciju primjerima žalosti Davida i Rahele, primjenjuje je na čovjekov odnos prema dobrim djelima.¹³

I treću temu Vieira razvija od općeljudskih pojmova i vrednota. »U tom premišljanju naj se postavi na stran vera i ves svet ter naj sam človek ostane. Sada pitam je li vu ovom stališu i vu ovi samoči more se človek sramovati z onoga kaj se ne pristoje človeku činiti? Velim, ako je viteški človek, da more. Da bi ne

bilo ljudih, ni Boga, jošče viteški človek bi se sam pred sobum sramuval... Pokehdob na stran postavili smo veru, neču za prvo dela ovoga potvrđavanje niti svedočtvo vere, niti človeka ki bi imal veru. Poslušnete jednoga poganina. Pišuč iz Rima svojemu Luciliušu vaš i naš Seneka ...ovak govori: kada tulik napredek vučiniš, da se budeš i sam sebe žonal, kada se takvoga vučiniš da sam pred sobum grešiti ne budeš smel. Ne se moglo reči ni više ni bolje«. Ili kada uspoređuje vrste stida: »O velika mogućnost vrednosti človečanske! sram pred ljudmi je sin dobroga glasa i poštenja, sram pred Bogom je sin greha i straha, sram pred samem sobum, kakti Minerva vu možđani Jupitera, je sin jedini razuma.«¹⁴ Na sličan je način propovjednik konkretan i jasan u zaključku na kraju pete propovijedi: »Ako hoćete da kameni sada, kada su vre hićeni, vudre i rane, obraćajte je obraćajte v pameti, okružete z premišljavanjem i vćinete z istemi kameni to kaj sem ja ne znal vćiniti z prećum...«¹⁵

U propovijedi o posljednjem sudu Vieira mnoštvom potresnih slika i retorike opisuje sudbonosne događaje konca svijeta. Segneri pak razumskim razlozima i primjerima iz povijesti čovječanstva, kulture i znanosti dokazuje istinitost kršćanske vjere. Zadnja propovijed, za koju Reš ne navodi autora, govori zapravo o grješnom dodirivanju, na primjeru žene iz Evanđelja (Matej, 9): »Dotaknula se je kraja halje njegove /Isusa/ i zdrava vućinjena je žena«.

Rešov prijevod propovijedi dosta je tečan i čitljiv, nema puno tiskarskih pogrešaka, ali je kojiput nezgrapnan i nerazumljiv. Često je nesiguran u pojedinim izrazima i pojmovima, pa u tim slučajevima u bilješci donosi riječ na latinskom originalu. Ta su njegova rješenja zanimljiva i stoga donosimo nekoliko primjera: obličaj – forma, k deržanju slišajući – moralis, bitje – substantia, essentia, prva pelda – prototypon, napisek – epitaphium, Bogotajci – athaei, prenešena reč – metaphor a itd.

Rešovo izdanje zbirke propovijedi zavređuje pozornost najprije zato što je to jedini primjer nekog djela slavnoga portugalskog klasika na hrvatskom jeziku. Također je priložena Segnerijeva propovijed, jedina objavljena na kajkavskom. Osim toga, te su propovijedi bogatstvom sadržaja i stila bile jedan od vrjednijih prevodilačkih pothvata u starijoj kajkavskoj književnosti, ali bismo ih samo zbog njihovih autora morali cijeniti i danas.

BILJEŠKE

¹ Usp. A. Sekulić, *Ivan Krištolovec — pavlin i hrvatski pisac*, Lepoglavski zbornik 1994., Zagreb 1995, 33–39; A. Jembrih, *Ivan Krištolovec kao kajkavski pisac*, Lepoglavski zbornik 1994., Zagreb 1995, 41–55.

² B. A. Krčelić, *Annae ili Historija 1748–1767*, Zagreb 1952, 132.

³ *Filotea svetoga Ferencsa Salesiuša... iliti Vpelavanje vu pobožno življenje*, Zagreb 1784.

⁴ L. Koch, *Jesuiten–Lexikon*, Paderborn 1934, 1818–1820.

⁵ Različita izdanja njegovih djela i bibliografiju vidi u L. Polgár, *Bibliographie sur l'histoire de la Compagnie de Jésus 1901–1980*, III. Les personnes, R–Z, Roma 1990, 620–636.

⁶ B. A. Krčelić, *Annae*, passim.

⁷ *Pet kamenov preče Davidove*, Zagreb 1764, nepag. str. 5–6.

⁸ C. Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, VIII, Bruxelles–Paris 1899, 657–658.

⁹ *Pet kamenov*, 3–5.

¹⁰ *Isto*, 139.

¹¹ Usp. *Povijest svjetske književnosti*, Zagreb 1974, IV, 454–455.

¹² *Pet kamenov*, 20–26.

¹³ *Isto*, 48–52.

¹⁴ *isto*, 80–81.

¹⁵ *Isto* 170.